

Heemkundekring 'De Heerlijkheid Oosterhout'

Zandheuvel 51

4901 HT Oosterhout

Tel : 0162 856 133

www.heemkunde-oosterhout.nl



39^e jaargang

nummer 2

2015

Ledenblad van heemkundekring

“DE HEERLIJKHEID OOSTERHOUT”

39^e jaargang, nummer 2

2015

	pag.
Inhoud van dit nummer	1
Ronald van den Bergh Toespraak ter ere van Jos van Alphen	2
Martin van Halderen en Ad van Groesen Op de koffie bij	5
Paul van Dijk De Rul en de rullekes van Oosterhout	8
Paul van Dijk Noodlanding Duitse bommenwerper in Oosterhoutse polder in 1918	23
Geertui van den Brink Bed, bad en brood in 1947	30
Piet van Beek Oosterhoutse jongens in dienst van het leger van Napoleon	36
Colofon	47
Niets uit deze uitgave van de heemkundekring mag worden vermenig- vuldigd of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder de schriftelijke toestemming van de auteur.	

Toespraak ter ere van Jos van Alphen

5 mei 2015

Dames en Heren, goedenavond.

Jos van Alphen, ik leerde hem kennen via de Liberation Route. Ik ben de schrijver en producer van de luisterzuilen in West-Brabant en heb met Jos nauw samengewerkt aan de verhalen in Breda en ook hier in de gemeente Oosterhout bij de zuilen in Ter Aalst, Den Hout en hier in Dorst vlakbij zijn huis. Op uitnodiging van de voorzitter van het Oranjecomité van Dorst wil ik graag een woordje doen over Jos.

Jos zelf is bezig geweest met het organiseren van deze onthulling, maar heeft dit tot mijn grote spijt niet meer mogen meemaken. Ik weet trouwens ook zeker dat als Jos er vandaag bij was geweest het wat hem betreft moest gaan over de gesneuvelden en de slachtoffers en niet over hemzelf. Dat is wat ik in de korte periode dat ik met hem omging heb meegekregen van hem: hij stelde zich bescheiden op, hij stelde zijn nooit aflatende onderzoek ten dienste van anderen, van hen die het volgens Jos echt verdienden.

Hij heeft veel geschreven over de Tweede Wereldoorlog in deze regio, zijn research was onmisbaar om de verhalen erover bij de luisterzuilen te kunnen vertellen. Verhalen die getuigen van de verschrikkingen van de oorlog, verhalen die niet vergeten mogen worden.



Mevrouw Mies van Alphen en de heer Kees Joosen onthullen de luisterzuil van de Liberation route op het Kapelerf

Toen ik Jos' boek *De slag om het Markkanaal* las vond ik in het slotwoord een heel persoonlijke noot van Jos. Als jongen van twaalf was hij na de gruwelen van die slag uit een schuilkelder in zijn geboortedorp Den Hout naar boven gekropen en had hij met de ogen van een kind de verwoesting en de ontreddering van nabij gezien. Dat gaf mij het idee dat ook het verhaal van deze man verteld mocht worden. Ooggetuige en door die getuigenis levenslang op zoek naar antwoorden.

Denk je dat Jos heel enthousiast was dat ik zijn verhaal koos om te vertellen in *Den Hout*? Nee. Ik zocht hem afgelopen september op, hier in Dorst, hij voelde er zich wat ongemakkelijk bij. Het gaat niet om mij, zei hij. Uiteindelijk gaf hij toch toestemming als ik dan wel nog iets zou toevoegen aan het verhaal. Het verhaal van Marie Winden, die tragisch omkwam toen ze verband probeerde te halen voor haar moeder die ernstig gewond was. Zo leerde ik Jos kennen: vertel alsjeblieft de verhalen van de gesneuvelden en de slachtoffers. Marie Winden was wat hem betreft de heldin.

Diezelfde dag liep ik met hem hier door Dorst. We liepen naar precies die plaatsen waar de vuurgevechten hadden plaats gevonden en hij wist er tot in detail over te vertellen. Dat was ook Jos: zijn gedrevenheid bracht hem ertoe exact uit te zoeken hoe het was geweest. Hij wees me de plekken aan van de granaatinslagen, die nu nog te zien zijn. Kleine oneffenheden in het scipt haalde hij er genadeloos uit. Het moest wel allemaal precies kloppen, zoals het was geweest en daarin had hij natuurlijk groot gelijk.

Na die wandeling nam hij me mee naar de kelder onder zijn huis. Dat was een bezoek dat ik nooit zal vergeten. Hier bleek hoe groot zijn gedrevenheid en vasthoudendheid was. Hij vertelde me erover hoe hij jarenlang heeft gespeurd naar de identiteit van vele gesneuvelde Polen

hier in de regio. En dat hij van velen uiteindelijk ook achter de naam wist te komen. Dat was een van zijn levensmissies geworden. Hij noemde het zo, het vervulde hem met een grote tevredenheid als hij een Poolse soldaat 'zijn naam weer had gegeven.'

Het offer dat deze jongens hadden gebracht, mocht nooit vergeten worden, dat vond hij en daaraan heeft hij zijn leven gewijd. De gepassioneerde waarmee hij dat deed heeft grote indruk op mij gemaakt en ik daarom past zijn verhaal bij die van de anderen. Jos, we zullen blijven herinneren en herdenken.

Dank u wel.

Roland van den Bergh

Roland van den Bergh

scenario & tekst

De Sitterlaan 48A

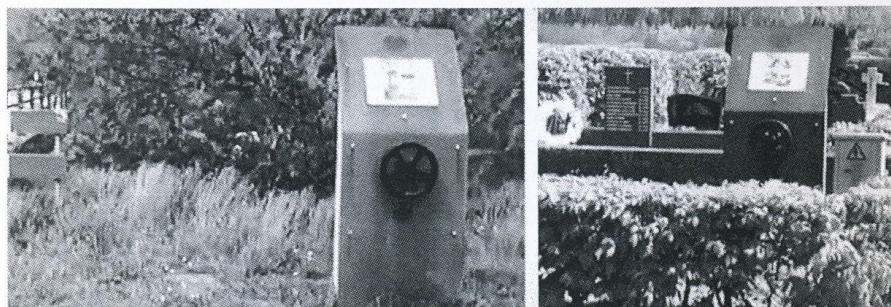
2313 TR Leiden

071-5121755

06-34231610

rolandvandenbergh@casema.nl

<http://nl.linkedin.com/in/writerrolandvandenbergh>



Twee luisterzuilen van de Liberation route, de linkse staat bij de Ter Aalsterbrug, de rechtse op de Houtse Heuvel

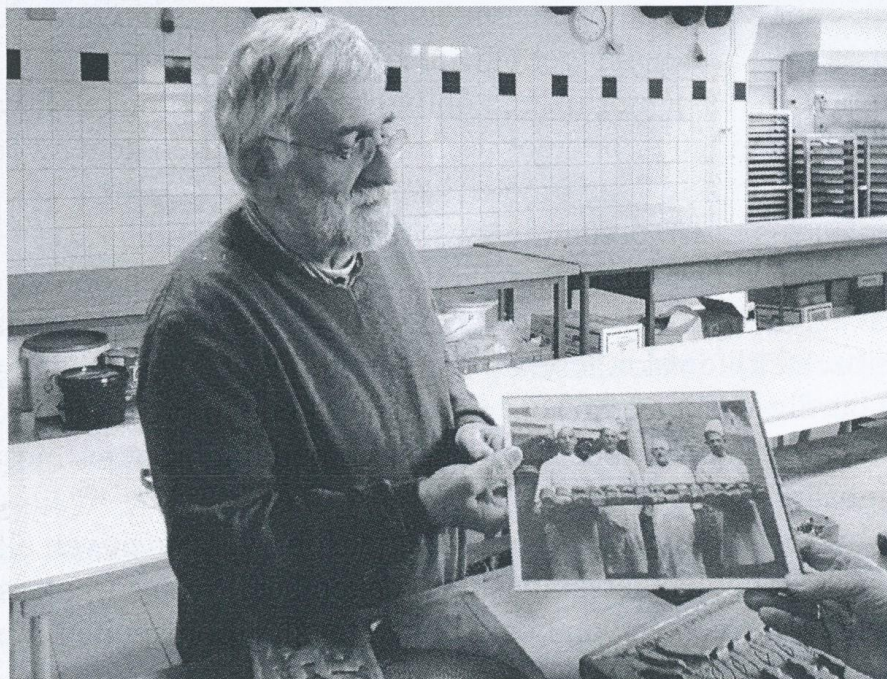
Op de koffie bij

Op 29 mei zijn we onderweg naar de Klappeijstraat, in de binnenstad van Oosterhout is waar het Bakkerijmuseum van John en Jeanne Snelders zich bevind.

Dit in een paar oorspronkelijk historische panden die op deze plek zijn herbouwd, en ik zou de sfeer willen omschrijven als die van een tekening van Anton Pieck, of een plaatje uit een boek van Charles Dickens.

De koffie is al gezet en zoals ook min of meer verwacht, is er ook een traktatie in de vorm van gevulde bitterkoeken.

De familie Snelders is een echte bakkersfamilie. In 1900 is de grootvader van John een bakkerij begonnen, kocht deze twee panden waarvan de linker ook nog kapperszaak en horecazaak is geweest.



Vier generaties van de familie Snelders hebben intussen op deze plaats het bakkers ambacht beoefend. Een foto met familieleden uit de eerste periode van de bakkerij wordt getoond.

Het linker gebouw is afgebrand en dit is toen eigenhandig gesloopt en weer opgebouwd, bij de sloop kwamen nog muren, gemetseld met leem tevoorschijn.

Het nostalgische in de bouwtrant met hardstenen dorpels en IJsselsteentjes als metselwerk is bereikt door het gebruik van bouwmaterialen van andere Oosterhoutse panden uit de 16^e eeuw, die werden afgebroken, en die hier in de Klappeijstraat weer naar het oorspronkelijke ontwerp werden opgebouwd.

Allerlei oude voorwerpen, van deegvormen tot weegapparatuur en gereedschappen die te maken hebben met het ambachtelijke bakkersvak werden, voor zover ze nog niet in de bakkerij aanwezig waren, verzameld en zijn overal in het gebouw te zien.

Ook in brood was natuurlijk een ontwikkeling, oorspronkelijk was er wit, bruin- en roggebread voor de dagelijks behoeften, tegenwoordig is er meer vraag naar luxe brood.

Kneden en rijs tijden brengt de kwaliteit aan het brood.

Luxe koek en gebak, appelflappen, luxe koekjes werden ook vroeger al gebakken, afhankelijk van de vraag en bv. voor het weekeinde.

Het ambachtelijke vakmanschap is gedeeltelijk wel verloren gegaan, tegenwoordig veel meer grootschalige productie in broodfabrieken. Zo is bv. roompoeder voor Tompouces en puddingbroodjes niet meer verkrijgbaar.

De hobby van John is al eerder genoemd, John verzamelt van alles wat maar met het bakkersambacht te maken heeft, van speculaasplanken tot koekvormen en van koekblikken tot slagroomsputten, van antiek tot misschien minder oud.

Alles wat met een bakkerij te maken heeft, ook wat in een bakkerswinkel voorkwam is in dit museum tentoongesteld, wat je terecht een

museum kunt noemen, want het ambachtelijke hoort ook in dit vak al bijna tot het verleden.

Zoals op een bijgaande foto te zien is toont John trots een gedeelte van zijn verzameling speculaasplanken, die je gerust stukjes ambachtelijke kunst in houtsnijwerk kunt noemen.



In deze bakkerij proberen John en Jeanne het ambachtelijke bakkersvak in ere te houden, wat ze ook lukt want er is heel wat belangstelling van groepen die onder begeleiding hun eigen koekjes bakken in deze attractieve omgeving voor bezoekers, om daarna te proeven van hun zelfgebakken producten.

John en Jeanne, bedankt voor de koffie, die was prima en de versnapering erbij was heerlijk, we komen er nog een keer voor terug.

Ook veel succes gewenst met jullie bakkerij die tegelijk ook jullie hobby is.

Martin van Halderen en Ad van Groesen.

De Rul en de rullekes van Oosterhout

‘water’ als basis voor de bewoningsgeschiedenis¹

Paul van Dijk

Het Oosterhoutse centrum ligt hoog en droog op de Brabantse zandgronden. Toch liepen ruim een halve eeuw geleden in en langs de randen van het toenmalige Oosterhout nog diverse stromende watertjes, de rulletjes. Rullekes, op z'n Oosterhouts. De Rul is daarvan de bekendste, maar er waren meerdere rullekes, zoals de Leijssense Loop. Het feit dat Thomas Ernst van Goor in 1744 in zijn ‘Beschryving der Stadt en Lande van Breda’ de schoonheid van Oosterhout uitgebreid beschrijft, maar met geen woord rept over de Oosterhoutse rullekes, doet vermoeden dat deze watertjes landschappelijk weinig opvallend waren.



Foto rond 1930. De Rul loopt vlak voor de (in 2001 afgebroken) huizen aan het Bouwlingplein, die toen alleen per brug bereikbaar waren

Aangenomen wordt daarom dat de Oosterhoutse rullekes vooral gegraven sloten waren, maar ook dat zij wel een natuurlijke oorsprong hebben gehad. Een oorsprong die mogelijk ook van betekenis is geweest voor de ontstaansgeschiedenis van Oosterhout, een invloed die tot op heden nog weinig belicht is.

Inleiding

Een rul is volgens de Oosterhoutse veldnamendeskundige Christ Buiks een korte en snel stromende waterloop op de zandgronden. Volgens hem komt de aanduiding als rul vooral in Brabant voor. Eén van de eerst bekende verwijzingen dateert uit 1326, waar een 'rulleken' wordt genoemd in de buurt van Haansberg bij Etten-Leur. Maar ook in Breda, Teteringen, Rijen, Tilburg en zelfs in de omgeving van Eindhoven zijn rul-namen bekend.

Voormalig Oosterhouts stadsarcheoloog Nico Dijk stelt dat de naam rul een verbastering is van het middeleeuws Latijnse rigola, dat 'stroom' betekent. Woorden als riool en plaatsnamen als Riel zijn er volgens hem van afgeleid.

Riel ligt inderdaad aan de bovenloop van het riviertje de Donge, dat eens als 'Brabants snelst stromende beek' bekend stond.

Maar het kan zijn dat de oorsprong van de aanduiding als rul nog ouder is. Rivulus, in het Romeinse Latijn het verkleinwoord van rivus, betekent stroompje of klein kanaal. Ook daarin kan een verbastering naar rul liggen. De huidige Italiaanse benaming voor een beekje of sloot is 'ruscello'.

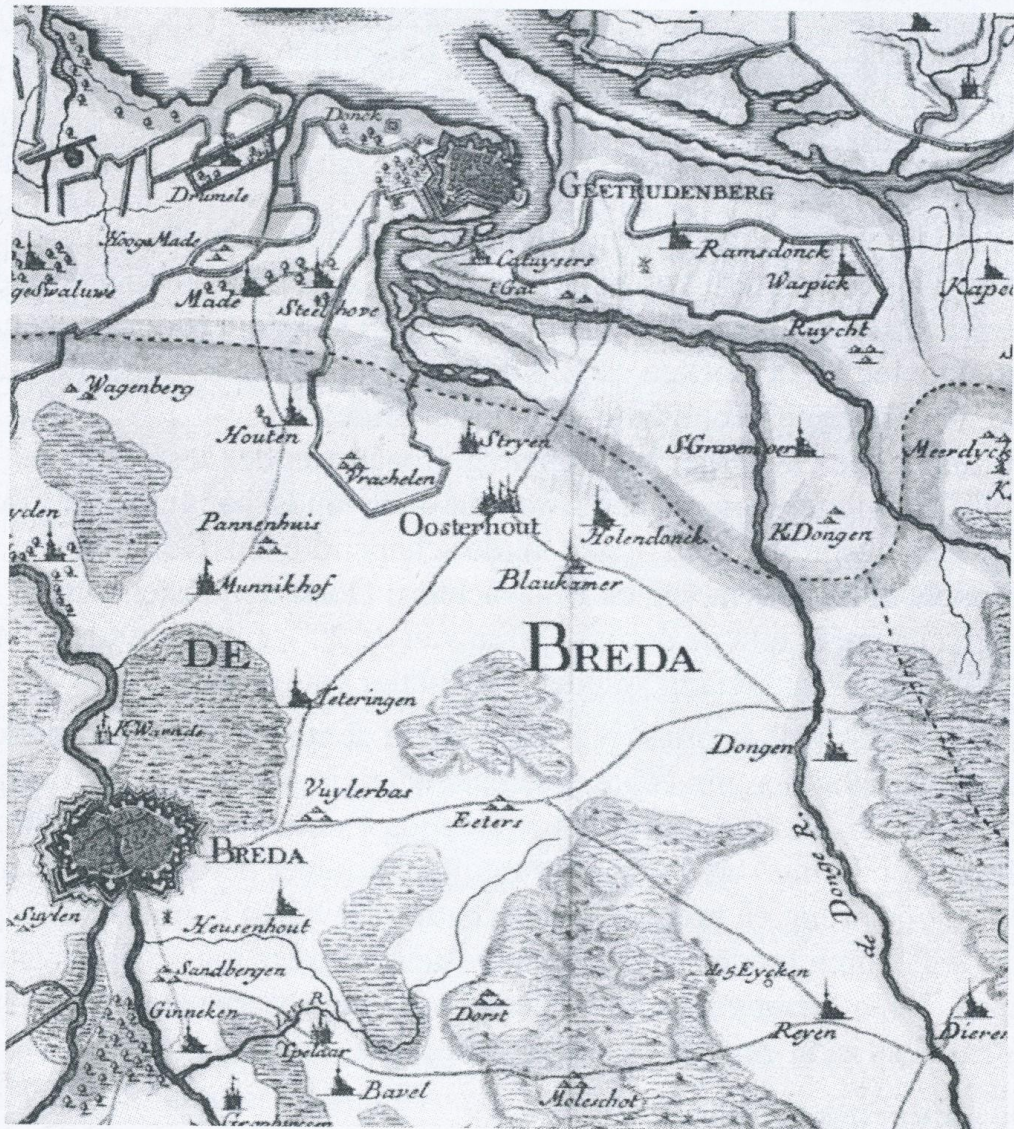
Rul kan ook een relatie hebben met het Midden-Nederlandse ril of rille, met de betekenis van 'geul' of 'goot'. Ook het Engelse 'rille' betekent 'beekje'. Zouden de Romeinen met hun 'rivulus' hebben bijgedragen aan de West-Europese verspreiding van veldnamen voor kleine stromende waterlopen?

Al met al lijkt de aanduiding als rui dus een erg oude, middeleeuwse of wellicht zelfs Romeinse, oorsprong te hebben.

Water in de omgeving van Oosterhout

De oude centrum van Oosterhout ligt zo'n 4 tot 6 meter boven NAP, op een zandrug. Deze zandrug ligt van oudsher als een schiereiland in een zone van natte beekdalen en moerassen. Westelijk van deze zandrug ligt het dal van het riviertje de Mark, met zijn veenmoerassen (de huidige Vughtpolder en de beemden). Oostelijk van de zandrug ligt het beekdal van de Donge, die vroeger uitmondde in de veenmoerassen van het Oosterhouts Broek. Deze veenmoerassen zijn na de St.Elisabethsvloed van 1421 geleidelijk omgezet in kleimoerassen: de huidige polders tussen Den Hout-Oosterhout-Oosteind en Geertruidenberg-Raamsdonk. Oude kaarten (zie figuur 1) geven die beekdalen en moerasgebieden goed weer.

De oude kern van Oosterhout is door zijn hogere ligging en zandige bodem geen waterrijk gebied, maar kende in vorige eeuwen wel meerdere rullekes en sloten. Zuidelijk van Oosterhout stijgt het maai-veld naar zo'n 10 meter boven NAP, maar toch was hier een eeuw geleden nog sprake van een vrij vochtig tot plaatselijk nat gebied. De bodem bestaat hier grotendeels uit Brabantse leemafzettingen, waarin het geïnfiltreerde regenwater maar heel langzaam wordt afgevoerd. Hier lagen vroeger meerdere (ondiepe) vennen, vaak aangeduid met de naam 'blik'. De Warandelaan heette voorheen Blikstraat, dus de straat naar het blik of naar meerdere blikken. Eén van die blikken lag in het landbouwgebied langs De Katjeskelder, waar het grondwater opkwelde en zo een ondiep ven vormde. Ook de naam van het (voormalige) zwembad De Blikken is gebaseerd op de diverse kleine ondiepe vennen die hier ooit lagen.



Kaart (Cattoir, 1747) met een uitsnede van de regio Oosterhout. Met linksonder het Markdal en de Vught, rechts het beekdal van de Donge en ten noorden van Oosterhout de kleimoerassen met zijn kreken in het voormalig Oosterhouts Broek. Ook de Dorstse Leij is op deze kaart herkenbaar.

Bij Ter Aalst, Seters, Steenoven en net ten zuiden van de Heilige Driehoek kwamen in de vorige eeuwen eveneens vennen en kleine veenmoerassen voor, soms op 19^e eeuwse kaarten nog herkenbaar aan veldnamen als Het Blik en Het Moerken.

Je ziet die voormalige natte omstandigheden boven op de zand- en leemgronden ook terug op historische kaarten, zoals aan opgehoogde wegenpatronen als de Koningsdijk richting Den Hout (door het eens natte gebied Het Goor) en de Eijkdijk en Seterse Strek (beide nu verdwenen onder de bebouwing van Oosterheide).

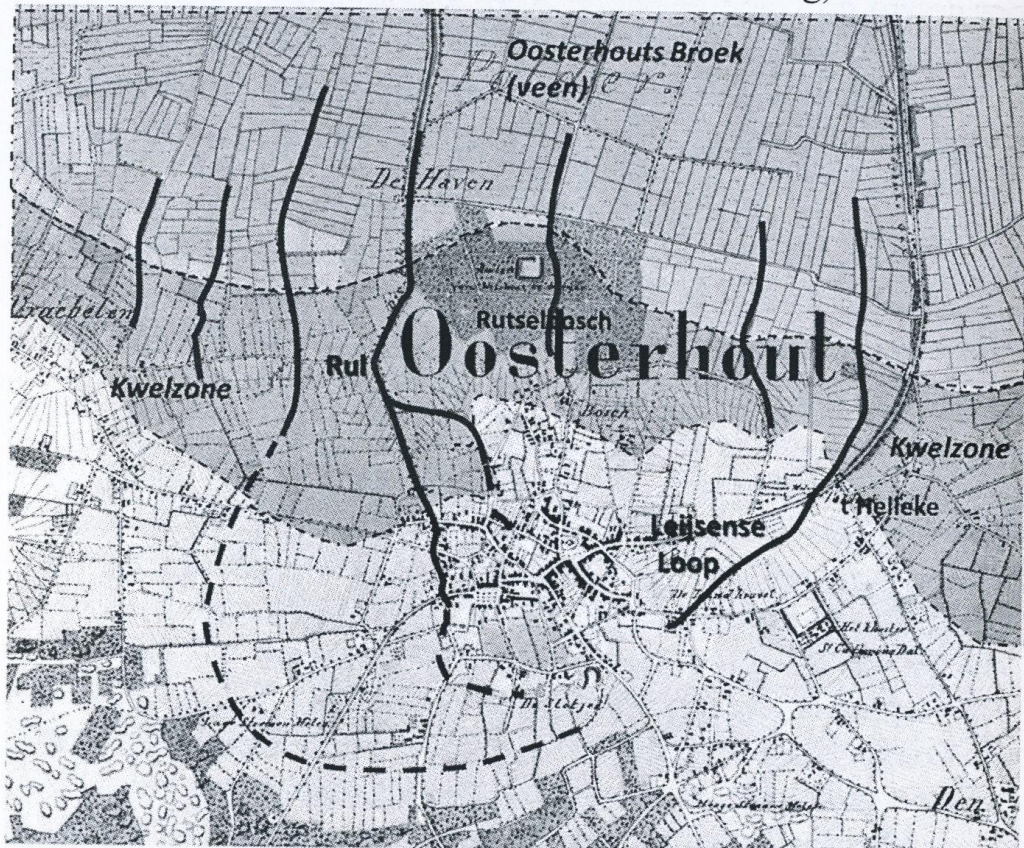
Op Landgoed Oosterheide en op de golfbaan van de Oosterhoutse Golf Club liggen nog restanten van dit oude landschap in de vorm van ontwateringsgreppels en opgehoogde schapendreven. Ook de vele greppels in de bossen van de Boswachterij Dorst ten oosten van Seters, aangelegd in de dertiger jaren van de 20^e eeuw, verraden dat het daar nog niet zo lang geleden veel natter was dan nu.

Er waren dus wel moerassen en vennen op de hogere lemige gronden van Oosterhout, er zijn echter geen aanwijzingen dat hier natuurlijke afwateringen als beken of rullekes richting Oosterhout stroomden. Met uitzondering van de Dorstse Leij, die vroeger net zuidelijk van Seters ontsprong en nu nog steeds richting Bavel en Ginneken stroomt, waren op de zandrug van Oosterhout geen natuurlijke waterlopen. De latere afwatering via de vele sloten en gegraven delen van de rullekes is, al eeuwen geleden, geheel door mensen gemaakt.

De natuurlijke rullekes

Dat delen van de rullekes een natuurlijke oorsprong hebben gehad staat buiten kijf. Van belang voor het ontstaan van de Oosterhoutse rullekes zijn de overgangszones van de zandrug naar de voormalige moerasgebieden, dus de gronden tussen de oude woonkern en de veenmoerassen. In deze lage zones kwelde het grondwater afkomstig van de hogere gronden op, zodat hier hoge grondwaterstanden voor

pografische kaarten, aangevuld met enkele archeologische gegevens, kadastrale kaarten en een kaart uit 1956 met droge en natte gebieden, kan een eerste indicatie worden gegeven waar die natuurlijke rullekes ongeveer hebben gelegen (zie onderstaande afbeelding).



Indicatie van de ligging van natuurlijke rullekes (ondergrond: kaart 1849).
Noot: onderbroken lijn = inschatting bovenlopen/periodiek droogvallende trajecten (zomer, najaar)

De bekendste is de Rul. Met een hoogteverloop van zo'n 3 meter per kilometer is het waarschijnlijk dat dit deel van de Rul vanaf het toenmalige moeras (rond de Effentweg) tot het gebied ergens tussen de Kruisstraat en het Bouwlingplein een natuurlijke oorsprong heeft. Op alle 19^e eeuwse kaarten volgt de Rul het traject langs de Gasstraat en

de Statendamweg. Of dit het natuurlijke traject is is niet duidelijk, een meer gebogen oostelijke variant is (gebaseerd op het perceelsverloop op kadasterkaarten) ook mogelijk. Het lijkt er op dat die natuurlijke Rul ter hoogte van de huidige Effentweg in het veenmoeras uitmondde en hier als veenloop zijn weg richting de Donge vervolgde.

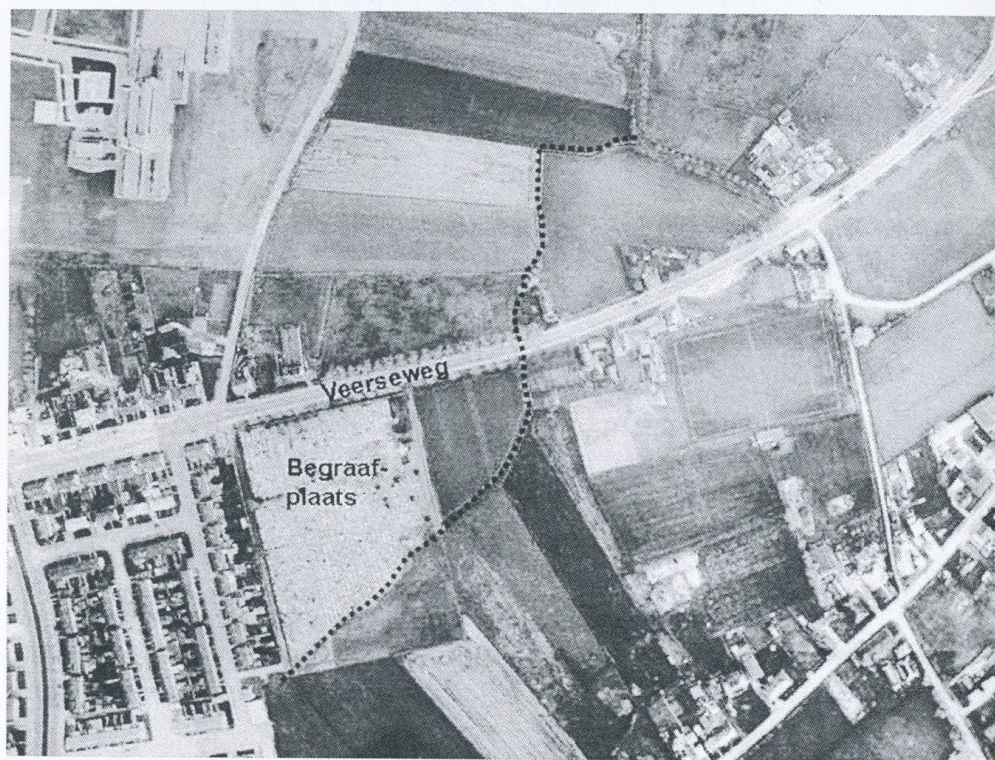
Niet voor niets liet Willem van Duvenvoorde, kasteelheer van het voormalige kasteel Strijen, hier in de 14^e eeuw zijn 'haven' graven. Zo stelt althans het gerucht, want feitelijke historische gegevens zijn niet bekend. Een scheidingsloot uit 1277 tussen de veengronden van de kloosters Kortenberg (het Nonnenbroek) en Hertoginnedal was vermoedelijk gebaseerd op de natuurlijke loop van de Rul. Het is aannemelijk dat deze sloot dan de rechtgetrokken veenloop van de Rul zou zijn.

Het brongebied van deze natuurlijke Rul kan niet meer worden achterhaald. Een persoonlijke inschatting is dat deze lag in het gebied ter hoogte van het Bouwlingplein of mogelijk zelfs nog iets hoger, tussen de Molenstraat en de Bouwlingstraat. Bewoningssporen uit de IJzer- of Romeinse tijd zijn in dit gebied niet bekend. Maar het is goed mogelijk dat hier wel mensen uit die tijd in de nabijheid van dit rulleke hebben gewoond en geleefd. Middeleeuwse gehuchten als de omgeving Kruisstraat liggen ook bij deze Rul. Dat is geen toeval.

En tweede langere rul lag in het gebied van de Leijsenakkers. In de Middeleeuwen stond deze bekend als de Leijssense Loop. Archeologisch onderzoek in 1984 geeft in de Molenbuurt bewoningssporen uit de IJzertijd en Romeinse tijd. Men heeft hier in elk geval in de 2^e eeuw na Chr. gewoond. Houtskoolanalyses duiden op bossen met wilg, els, berk, es, eik, hazelaar en wegedoorn. Op basis hiervan wordt afgeleid dat het landschap destijds licht vochtig (op de hogere delen) tot plaatselijk nat (in de laagte van het rulleke) was. Het lijkt er op dat men hier op de zuidelijke flank van het smalle beekdal cq. het rulletje

woonde, in een bosrijke omgeving waarin enkele kleine akkers waren gekapt.

De Leijssense Loop mondde uit in een nat gebied, in de Middeleeuwen 't Helleke genaamd. 't Helleke vormde daarbij de overgang naar de veenmoerassen van de latere Oranje- en Willemspolder. De Leijssense Loop is op 19^e eeuwse kaarten en zelfs op een luchtfoto halverwege de 20^e eeuw nog duidelijk zichtbaar. Door uitbreiding van de begraafplaats aan de Veerseweg en door latere bebouwingen is hiervan nu niets meer herkenbaar.



Luchtfoto uit 1952. De Leijssense Loop is nog goed herkenbaar

Ook liep zuidelijk van Oosteind -bij het gehucht Heikant- een rulleke dat via de Heikantse straat in noordelijke richting liep. Aan deze Heikantse Rul lagen de eerste boerderijen van dit gebied.

De invloed van onze voorouders op de rullekes

Met de komst van nieuwe bewoners, of dat nu Kelten waren in de IJzertijd, Romaanse volken, Frankische volken uit de Vroege Middeleeuwen of de 20^e eeuwse aanleg van de woonwijk Oosterheide, naast het vrijkappen van bossen en heide voor de akkers was één van de eerste ingrepen die men deed om het lokale watersysteem te beïnvloeden.

Men bouwde de boerderijen en stallen op een droge woonplek, maar er moest wel water in de directe omgeving beschikbaar zijn. Al snel na de eerste bewoning en ontginning werden dan ook tal van sloten gegraven, bedoeld om het gebied te ontwateren, om akkers te bevoeligen, om water dicht bij de woonplek te krijgen en om eigen afvalwater te kunnen lozen.

Ook in Oosterhout is het dan ook waarschijnlijk dat men al in de Vroege Middeleeuwen is gestart met de rullekes te vergraven, verdiepen, verbreden, verleggen en stelsels van nieuwe sloten heeft gegraven om de hogere gronden droger te krijgen en geschikter te maken voor de akkers en voor bewoning.

Ook zijn sloten gegraven om drinkwater naar nieuwe woongebieden te leiden. Bekend is dat de rullekes in de 17^e en 18^e eeuw zijn gebruikt in bedrijfsprocessen voor de Oosterhoutse leerlooierijen.

Boeren in de polders die dit vervuilde water aangeleverd kregen klaagden dan ook steen en been bij het gemeentebestuur. De laatste twee eeuwen werd het belang van sloten en greppels om vuil water van de vele huishoudens, bedrijven en boerderijen af te voeren vanuit gezondheid steeds groter, als voorloper van de riolering. Maar daarover meer in een volgend artikel.

De belangen voor een goed waterbeheer waren dus best groot en vaak ook tegenstrijdig aan de verschillende bevolkingsgroepen. Op de zandgronden was de waterafvoer vroeger een taak van de gemeente. Die beheerde het 'hoofdsysteem' van waterlopen. Op last van het pro

vinciale reglement op de waterleidingen in Noord-Brabant van 1874 heeft de gemeente Oosterhout de belangrijkste waterlopen in 1878 in beeld gebracht door deze vast te leggen in een legger: een overzicht in tabellen met de kadastrale ligging van waterlopen, bruggen en duikers en degene die deze sloten en objecten moeten onderhouden (dus: maaien, baggeren en schoonhouden, zodat de waterafvoer gegarandeerd bleef). Op basis van die gegevens kan nu eenvoudig de ligging van de belangrijkste waterlopen op kaart worden weergegeven (zie de afbeeldingen op resp. pagina 15 en 16). Besef daarbij dat dit alleen nog maar het hoofdstelsel was, aanvullend waren er binnen en buiten de oude stadskern nog tientallen sloten en greppels aanwezig, zoals langs de Ridderstraat en in de St.Janstraat. Ook hierover wordt verder ingegaan in een volgend artikel.

Het verdwijnen van de Oosterhoutse rullekes

Wie nu op zoek gaat naar restanten van de Rul of één van de Oosterhoutse rullekes moet goed zoeken. In het stadscentrum zijn alle rullekes en waterlopen halverwege de 20e eeuw gedempt. Ook met de bouw van 20e eeuwse woonwijken als de Slotjes en Oosterheide zijn bovenstroomse delen van de rullekes gedempt en verdwenen. Binnen de kern Oosterhout herinnert alleen de naam van de Rulstraat en mogelijk de Waterloo(p)straat nog aan watertjes in het centrum. En de naam van de Koningsdijk geeft aan dat dit een opgehoogde weg was om met droge voeten door het natte gebied Het Goor te kunnen komen.

De oude functie voor de vuilwater- en regenwaterafvoer van het bebouwd gebied van Oosterhout is nu geregeld via de riolering, de rullekes hebben daarvoor geen functie meer. En in het buitengebied van Oosterhout bevatten de restanten van de rullekes en andere oude ontwateringssloten door verdroging van de Brabantse zandgronden nog niet of nauwelijks water. Het zijn nu meestal droge greppels.

De voormalige natte en drogere gebieden, die toch mede bepalend zijn geweest voor de Oosterhoutse kenmerken, zijn nog nauwelijks in het huidige landschap herkenbaar. Voor een blik op de laatste rullekes moeten we naar het gebied van de Heilige Driehoek en naar de Heikant. Langs de Leijsenstraat is 's winters nog een duidelijk snelstromend rulleke te zien, die zijn weg verder vindt in het nieuwbouwgebied waar tot voor kort nog het tuincentrum Van Leijzen zat. Aan de andere kant van de rijksweg is nog een deel van de Heikantse Rul te herkennen langs het Oude Heikantse Pad, het zandpad tussen Heikant en het Wilhelminakanaal. Ook in het landbouwgebied onder de Heikantse Straat ligt nog steeds een slotenstelsel die als rullekes betiteld kunnen worden. De vijvers die we nu nog zien rondom Slotje Limburg en bij Slotje Brakestein werden voorheen ook gevuld door een (gegraven) rulleke in de Ridderstraat. En een droge diepe greppel en een grondduiker onder de Oude Bredase Baan, vlak bij De Katjeskelder, markeren nog een bovenloop van een waterloop die via het rulleke in de Bouwlingstraat in de Rul uitmondde.

Bronnen:

Nico Dijk. Het verdwenen riviertje de Rul. 2005.

Thomas Ernst van Goor. Beschrijving der Stadt en Lande van Breda. 1744.

Christ Buiks. Laatmiddeleeuws landschap en veldnamen in de Baronie van Breda. 1997.

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Riool>

Gemeente Oosterhout. Register. Legger A, bevattende de Waterleidingen waarvan de loop zich tot de gemeente beperkt. 1878.

P. van Dijk (eindred.). Groenplan voor de Heilige Driehoek. 2008.

Cock Gorisse (eindred.). Oosterhout, niet van gisteren. 2011.

K.A.H.W. Leenders. Landschapsgeschiedenis van het Oosterhouts Broek. 2014.

www.tijdmachineoosterhout.nl

Gebruikte kaarten:

S. Cattoir, 1747. Carte particuliere des environs de Breda, Geertruidenberg, Dort, Gorcum, Heusden et Bommel.

Historische topografische atlas van Noord-Brabant (1:25.000), kaart 157D en 167D, verkend 1839-1841.

A.J. Bogaerts, 1849. Kaart van een deel van de provincie Noord-Brabant tussen Geertruidenberg, Raamsdonk, Dongen, Terheijden en Hooge Zwaluwe.

Historische Atlas Noord-Brabant (1:25.000), kaarten 604 (1893-1905) en 624 (1893-1904).

Roodblauw kaart B44West, 1956.

AHN hoogtekaart, 2001

¹ Dit artikel geeft de eerste bevindingen van een nog lopend onderzoek naar de geschiedenis van de Oosterhoutse rullekes.

Noodlanding Duitse bommenwerper in Oosterhoutse polder in 1918

Door Paul van Dijk

Nederland was tijdens de eerste wereldoorlog neutraal. Toch hebben er honderden Duitse en Britse vliegtuigen door ons luchtruim gevlogen. Geregeld moesten vliegtuigen een noodlanding maken op Nederlands grondgebied. En het Nederlandse leger was hier nog blij mee ook.

Eén van deze noodlandingen betrof een Duitse bommenwerper in de Oosterhoutse polders in 1918.

Vliegtuigen in de eerste wereldoorlog

De wens om te vliegen is al zo oud als de mensheid. Op 15 oktober 1783 was de eerste bemande ballonvlucht in Frankrijk en al snel ontstond het besef dat deze ballonnen ook voor militaire doeleinden konden worden ingezet, met name voor de verkenning.

Zo verging het ook met de eerste vliegtuigen. Nadat de gebroeders Wright in 1903 de eerste succesvolle gemotoriseerde vlucht hadden met hun Wright Flyer werd in 1908 het eerste contract getekend met het Amerikaanse Ministerie van Oorlog.

Met het uitbreken van de eerste wereldoorlog in 1914 werden dan ook direct kleine vliegtuigen ingezet. Aanvankelijk waren dit vooral verkenners, om vanuit de hoogte de troepenbewegingen van de vijand in de gaten te kunnen houden. Maar al snel werden er vliegtuigen uitgerust als jager, om de verkenners neer te schieten. En zo ontstonden jagers om andere jagers te beschieten. Het duurde niet lang voordat er, zoals voor het eerst al toegepast tijdens de Turks-Italiaans oorlog in 1911, bommen uit de vliegtuigen werden losgelaten.

De eerste luchtgevechten waren vrij primitief, met pistolen, geweren en bommen die men handmatig liet vallen. Maar de technieken werden in hoog tempo geavanceerder. Er werden mitrailleurs op de vliegtuigen gemonteerd, Anthony Fokker ontwikkelde voor de Duitsers een mitrailleur die door de draaiende propeller kon schieten en ook de bomladingen werden zwaarder en de ophangtechnieken beter. Gevoed door de vele ervaringen werden nieuwe vliegtuigen ontworpen die beter uitgerust waren voor de taken waarvoor zij bedoeld waren. En zo heeft de eerste wereldoorlog bijgedragen aan de ontwikkeling van verkenningsvliegtuigen (zoals foto's), snelle en wendbare jagers en bommenwerpers die met een grotere lading ook grotere afstanden moesten kunnen afleggen.



Duitse dubbeldekker (type LVG-CII), met handgeworpen bommen

Het Nederlandse luchtleger

In juli 1913 werd de Nederlandse 'Luchtvaartafdeeling' opgericht. Men had welgeteld één vliegtuig, 'de Brik', overgenomen van Mari-

nus van Meel. Hij had dit vliegtuig zelf gebouwd op basis van het bestaande Franse verkenningsvliegtuig Farman. Met de start van de eerste wereldoorlog had de Luchtvaartafdeeling vijf vliegtuigen, maar met de technische ontwikkelingen aan het begin van de oorlog waren deze al snel verouderd. Nieuwe toestellen werden in Frankrijk besteld, maar door de oorlog konden deze niet worden geleverd. Nederland bleef in de eerste wereldoorlog neutraal en voerde met deze vliegtuigen alleen verkenningsvluchten uit langs de grenzen.

Het neutrale Nederlandse luchtruim

Door de gebrekkige navigatiemiddelen was het voor piloten niet altijd duidelijk waar zij zich bevonden. Mede hierdoor is Nederland, en met name Zeeland, naar schatting totaal zo'n 20 keer door Duitse en vooral Britse bommenwerpers per ongeluk gebombardeerd, soms zelfs met burgerslachtoffers.

Diverse Britse en Duitse vliegers kozen er ook voor om, gehavend na een luchtgevecht, door brandstofgebrek of door motorpech, in het veilige Nederland een noodlanding te maken en zo gevangenschap – en erger – door de vijand te voorkomen.

Het Nederlandse leger, waaronder generaal-majoor C.J. Snijders, had inmiddels ingezien dat de lucht van strategisch militair belang was geworden. Britse en Duitse vliegtuigen die op de Nederlandse bodem landden werden dan ook dankbaar in beslag genomen en de piloten werden geïnterneerd.

De Duitse en Britse vluchten boven Nederlands grondgebied namen toe toen hun bommenwerpers zich vaker gingen richten op woon- en industriegebieden en militaire doelen buiten de directe strijdzone, zoals Parijs, Londen en Duitse steden en industriegebieden. De actieradius van deze bommenwerpers was echter nog niet zo groot. Geregeld koos men daarom voor de kortste route en vloog dan over het neutrale Nederland, waar men tevens veilig was voor andere vliegtuigen en

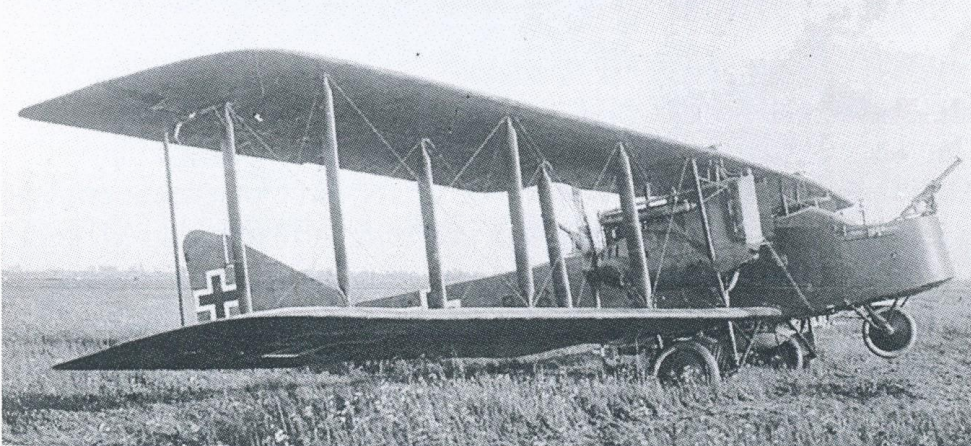
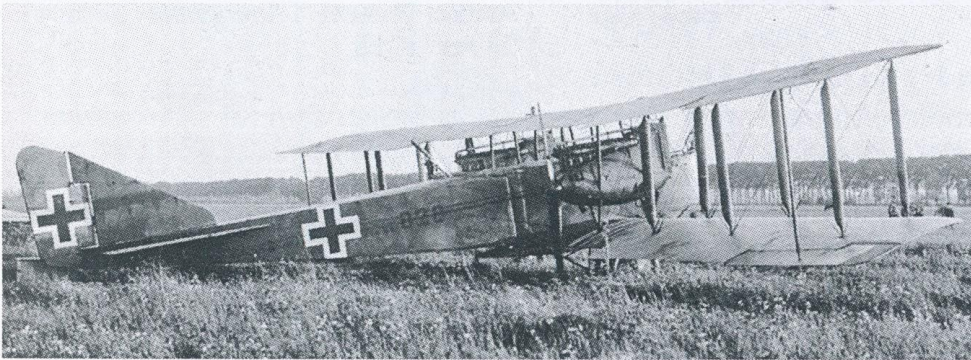
voor schoten vanaf de grond. Uiteraard werd er geregeld door de Nederlandse overheid geprotesteerd. Maar er was nauwelijks luchtafweer, dus de voordelen van deze 'illegale vluchten' wogen niet op tegen de risico's. Maar ook een aantal van deze bommenwerpers hebben noodlandingen in Nederland gemaakt.

Op die manier maakte de neutraliteit van Nederland dat de Luchtvaartafdeeling gestaag een groot aantal vliegtuigen aangeleverd kreeg. Al met al hebben ruim 100 Duitse en Britse vliegtuigen op Nederlands grondgebied een noodlanding gemaakt. Deze vliegtuigen werden door de Luchtvaartafdeeling in beslag genomen. Aan het eind van de eerste wereldoorlog had Nederland zijn militaire luchtvloot op die manier uitgebreid tot circa 110 vliegtuigen.

Mei 1918: een Duitse bommenwerper in de Oranjepolder

Tussen 19 en 22 mei 1918 was er een Duitse aanvalsgolf op Parijs en op Engelse steden. Zo meldt de Nieuwe Tilburgsche Courant van 23 mei dat 'krachtige Duitse eskaders' in de nacht van 19 op 20 mei een succesvol bombardement op Londen en op diverse Engelse steden hebben uitgevoerd, met 40 doden en 179 gewonden tot gevolg. Ook wordt gemeld dat in de avond van 22 mei een Duitse luchtaanval met bommenwerpers door hevig Frans spervuur tot de voorsteden van Parijs beperkt bleef. Hier zijn wel Duitse bommen afgeworpen die tot schade en doden hebben geleid. Maar de Duitse vliegtuigen zijn niet tot boven Parijs gekomen en één Duits vliegtuig 'stortte in vlammen gehuld benoorden de stad neer'. Rond half 1 's nachts wordt gemeld dat de Duitse aanval is afgeslagen.

Eén van deze terugkerende vliegtuigen heeft in de vroege ochtend van 23 mei 1918, rond half 3 's ochtends, een noodlanding gemaakt in de polder ten noorden van Oosterhout, net noordelijk van de Effentweg (in de huidige woonwijk Dommelbergen).



De Friedrichshafen G.III bommenwerper, met zijn 300 kg bom, in de Oosterhoutse polder (23 mei 1918)

De Tilburgsche Courant van 23 mei 1918 geeft daarover een melding.

In tegenstelling tot wat het bericht stelt is het geen verkenners, maar een tweemotorige zware Duitse bommenwerper, de Friedrichshafen G.III van Bombengeschwader II. De bemanning bestond uit Luitenant. F.J.H. Vogel (piloot), Vzfw. P. Schneider en Uffz. J. Dellinger.

De noodlanding was gemaakt vanwege brandstofgebrek. De bemanning stelt te hebben deelgenomen aan het bombardement van Parijs, maar opmerkelijk is dat de bom van 300 kg bij de noodlanding nog steeds onder het vliegtuig hangt.

Het toestel werd naar Soesterberg vervoerd. In de tweede helft van 1918 werd het vliegtuig bij een proefvlucht zwaar beschadigd, waarna het op 15 januari 1919 als schroot werd verkocht.

Maar dit was niet het enige vliegtuig dat op Oosterhouts grondgebied is geland. Enkele maanden later, in de nacht van 16 op 17 september 1918, landde een Engelse bommenwerper, een reusachtige Handley Page O/400, op de Bijersche Weg op de grens van Oosterhout en Rijen. De 3 officieren kwamen terug van een bombardement op Metz en moesten door brandstofgebrek een noodlanding maken. Zij dachten op Duits grondgebied te zijn en staken het toestel in brand.

Literatuur

- Dr. Dirk Starink, luitenant-generaal bd. In: De Mulder – Heemkunde Molenheide, juli 2014. De luchtoorlog 1914-1918 en Gilze-Rijen.

EEN DUITSCH VLEIETUIG GELAND
 Gistermorgen is er een Duitsch vliegtuig geland in een polder tusschen Oosterhout en Raamdonksveer. Het toestel is voorzien van twee zware motoren. Het is een verkenningsvliegtuig met twee mitrailleurs. Een bom van ongeveer 250 M. lengte was nog aan het vliegtuig verbonden. De drie inzittenden een officier, een sergeant en een korporaal, zijn naar Oosterhout gebracht om geïnterneerd te worden.
 Zij zouden deelgenomen te hebben aan het bombardement van Parijs.
 Benzine-gebrek had hen genoopt te dalen.

Artikel Nieuwe Tilburgsche Courant
 23 mei 1918

- Rebecca Audier, 8 augustus 2014. Bommen op neutraal Zeeland tijdens de Eerste Wereldoorlog (op: www.isgeschiedenis.nl)
- @Geschiedenisgek. Bommen op het neutrale Nederland in de Eerste Wereldoorlog. (op: <https://schrijfspecialist.wordpress.com>)
- J. van den Berg. 1973. De Koninklijke Luchtmacht in oude ansichten.
- De Nieuwe Tilburgsche Courant. Diverse artikelen 23 mei 1918 en 17 september 1918 (www.delpher.nl)



Driedekker, Duits jachtvliegtuig uit WO I

Bed, bad en brood in 1947

Ofwel Rob van Roosbroeck als politiek asielzoeker in Breda.

De schaal met aardappelen is net de tafel rondgegaan als Moeder zegt: 'Kinderen ik heb jullie wat mede te delen. Vanmiddag verwacht ik bezoek en de heer die komt zal enige dagen bij ons logeren. Je komt je, na de thee in de salon even voorstellen. En deze mijnheer kun je aanspreken met 'oom'.

'Maar moeder, wie komt er dan?'

'Kinderen, ik vind vragen ongepast.

Zo gaat het vanmiddag en ik verwacht dat ieder zich beleefd gedraagt'.

'Begrepen moeder'.

Zo is de komst van Rob van Roosbroeck op een middag in 1947 aan de kinderen Vandepoel in Breda aangekondigd. In de weken die volgen groeit hun nieuwsgierigheid naar deze logé en ze vragen 'oom' hoe hij dan wel niet heet en wie hij is.

'Nou, als je iets over mij te weten wilt komen ga je naar de voorkamer met al die boeken over de Vlaamse geschiedenis en daar sta ik in vermeld'. Nog geen stap verder want in welk boek en op welke pagina staat deze loge nu vermeld?

Ondertussen heeft hij de grote kamer aan de achterzijde (de tweede verdieping) tot zijn beschikking gekregen. Naast de grote zolder. Ingericht met een bed, een tafel, lampetkan en een petroleumkacheltje.



Prof. Dr Rob van Roosbroeck
Eerste voorzitter heemkundekring
'de Heerlijkheid Oosterhout'

Hij komt maar kort logeren, totdat er een ander adres voor hem is gevonden. Want gevlucht uit België, na omzwervingen in zuid Nederland en Friesland, is het steeds zoeken naar onderdak. Zijn vriendenclub en sympathisanten uit de regio Tilburg vragen mijn grootvader of hij in Breda mag verblijven. Na uitvoerig beraad met zijn echtgenote, stellen zij hun huis open. Want wat doe je als je verzoek krijgt om iemand op te nemen:

- Die ter dood veroordeeld is vanwege landsverraad?
- Die je echter helemaal niet kent, misschien van naam, maar niet persoonlijk. Waarvan je weet hoe zijn opvattingen en sympathieën lagen in oorlogstijd. Iemand die zeer Vlaams gezind en uitgesproken pro Duits is.
- Die als Schepen van de gemeente Antwerpen verantwoordelijkheid heeft gedragen onder Duits regime.
- Die dat regime toejuichte?
- Die in 1944 richting Duitsland is vertrokken en daar verbleef met het ‘tijdelijk landsbestuur’ van België.
- Die zijn gezin in Antwerpen achter moest laten en de wachtposten aan de grens met een mooi verhaal om de tuin leidt?

Oom verblijft vele uren op zijn zolderverblijf, als historicus begint hij het boek Willem van Oranje te schrijven. Naast allerlei ander schriftwerk om (onder pseudoniemen) inkomen te verdienen.

Trots wappert hij met 100,00 gld. ‘Ziet moeder, ziet ‘! Voor kost en inwoning deze maand’.

In de tijd dat Rob van Roosbroeck geen geld heeft komt op zaterdag Piet Mutsaers uit Tilburg langs om een financiële vergoeding te overhandigen.

Op zolder om te schrijven, af en toe bij mooi weer de tuin in gaan maar in begin maar weinig op straat vertonen.

Nu is hij niet direct herkenbaar omdat hij zijn baard heeft laten staan. Zijn statige houding en lengte maken dat hij op de Belgische koning Leopold lijkt.

Welke gelijkenis een staande begroeting oplevert in de Antwerpse schouwburg, waar hij in de hoedanigheid van Schepen, nogal verlaat zijn centraal gesitueerde zitplaats opzoekt. 'Daar is onze Majesteit om deze uitvoering bij te wonen'!

Aimabel, beleefd, een keurige heer die ook voor de winkelmeisjes bij de bakker een aardige opmerking heeft. Bij die bakker gaat hij 's ochtends een broodje kopen. Ontbijt moet hij zelf verzorgen. Op zijn zolderkamer is geen kookgelegenheid. Dochter Bea brengt de warme maaltijd op een dienblad twee hoog, een soort roomservice. In een restaurant kan hij zich niet vertonen, bovendien heeft hij geen rooie cent. In België is beslag gelegd op al zijn goederen en geld.

Na enige tijd verwerft hij zijn plaats aan de familietafel, tenminste als mijn grootvader afwezig is.

Zo komt op een middag dochter Bea uit de keuken met een grote schaal chocoladevla en zij blijft met haar mouw haken aan de deurstijl. De schaal schiet door de lucht en treft van Roosbroeck voluit. De chocoladevla belandt via zijn persoon op de tafel, het serviesgoed en spettert tegen de muur. Met een druipend jasje is hij het die meteen reageert: 'Och, laat, ik help je met opruimen'. Moeder zit verstijfd van schrik en weet niet wat te doen.

Bij familie Vandepoel verandert zijn hoedanigheid van logé met kort verblijf naar medebewoner. Soms te benoemen als 'lid van het gezin' of vertrouwenspersoon. De kinderen Vandepoel zijn zo tussen de 13 – 22 jaar. Jongeren/jong volwassenen die net die moeilijke oorlogsjaren meegemaakt hebben. Grootvader is teruggekeerd (politiek gevangene) uit het kamp Neuengamme. Maar daarmee zijn problemen niet voorbij.

Integendeel er wacht hem perszuivering en processen. De noodzaak is voor hem om een baan te vinden en het gezin te onderhouden. In Brussel gaat hij de Vlaamse Linie oprichten. Dat betekent dat hij het merendeel van de tijd in Brussel is en grootmoeder in de weekenden daarheen gaat.

Ondertussen verblijft Rob van Roosbroeck in Breda en diens vrouw (Tante Poes) komt in de weekenden vanuit Antwerpen naar hem. Tante Poes brengt met tassen vol etenswaren mee uit Antwerpen. Er is nog het bonnensysteem voor voedsel en kleding. En het is niet gemakkelijk een persoon extra in het huishouden te voeden (die er officieel niet is).

Tante Poes en echtgenoot brengen tijd door op de zolderkamer, niet beneden bij de familie. En aangezien de slaapkamer met een smal bed is ingericht en Rob van Roosbroeck een forse man, is het raadsel waar tante Poes dan een plekje heeft.

Ook met de Kerst vieren zij hun eigen kerst boven.

Een Spartaans verblijf; dat petroleumkacheltje kan het in de winter niet warm krijgen en centrale verwarming ontbreekt in het huis. Hij gaat gekleed in een huisjasje en met sloffen aan zijn voeten (schuifelend op sloffen is al gauw met 'sloeffen' betiteld)

Na verloop van tijd zit Rob van Roosbroeck beneden náást de kachel. Met 'Klop op de deur' van Ina Boudier Bakker, lectuur ter ontspanning, op het driehoekstoeltje dat de oudste zoon echter als zijn plek beschouwt.

Mijn grootmoeder aan de andere kant van de kachel, mijn grootvader in Brussel.

Rob van Roosbroeck is iemand die over alles en nog wat wel ideeën heeft, deze ook verkondigt. Maar evengoed over alledaagse dingen (huis tuin en keukenzaken) meepraat. Die een verhaal goed kan vertel-

len(zijn pedagogische, didactische en schrijvers kwaliteiten komen naar voren).

Die aanwezig is, maar zich ook terugtrekt in zijn monnikencel. Als mijn grootvader thuis komt is het 'Dag Rob, dag Albert' en dan verdwijnt Rob naar boven. Of ze passeren elkaar stilzwijgend op de trap. Er is geen vriendschap ontstaan tussen de heren.

Was het meer een gedoogsituatie, op grond van gezamenlijke Vlaamse roots, een achtergrond als flamingant.

Of academici onder elkaar? Of een ouderwetse gastvrijheidsregel: 'Je vraagt een gast niet op te stappen'.

Speelt de woningnood en gedwongen inkwartiering van Nederlanders uit Indonesië een rol? Als je dan al een kostganger hebt, komt geen repatriëringsgezin meer bij in huis. Toestanden zoals Adriaan van Dis in het boek Indische duinen heeft beschreven, zijn meteen voorkomen.

Gedogen. De onuitgesproken code geldt: 'hier hebben we het niet over, we gaan niet in op vragen van buitenstaanders, hij is er wel maar hij is er niet'.

Negeren en afpoeieren van nieuwsgierige vragen.

Hij krijgt geen vrienden aan de deur. Heeft hij vrienden? Schrijft hij die dan? Hoe onderhoudt hij contacten voor het schrijven van stukken en zijn boek?

Iemand moet toch voor hem research doen in archieven en bibliotheken? Hij kan zich daar niet vertonen op het risico van een arrestatie. Is juffrouw Blondeel (een Antwerpse)die regelmatig langskomt en even geheimzinnig weer vertrekt, de postbode of die hem gevraagde documenten en informatie aanlevert?

En al die praktische dagelijkse dingetjes? De badkamer in huis daar ziet niemand hem in of uitgaan. Het alternatief is om met een handdoekje onder zijn arm naar het badhuis in Breda te lopen. Maar de was? Geeft hij die met de huishoudelijke hulp mee?

Op zondag maakt hij de wandeling naar de Sacramentskerk in het Ginneken. Niet naar de kerk op de Baronielaan, dat voedt de geruchtestroom.

Om wat afleiding te hebben tussen het schrijven biedt hij uit eigener beweging aan om af te wassen na het middageten. Aardig gebaar. Echter later vertelt hij aan anderen dat hij een soort corveedienst heeft.

Hij brengt een vorm van gezelligheid in het gezin Vandepoel.

Waarvan op het moment van zijn komst twee dochters niet thuis wonen(klooster en internaat) en een van de zonen op het seminarie zit.

Er is dan ook ruimte beschikbaar in het huis.

De twee overige dochters trekken regelmatig met hem op.

Aan het begin van de avond: 'Kom dan gaan we een eindje wandelen, haak je arm maar in, dan denken de mensen dat je met je vader wandelt'.

Mijn grootvader gaat echter nooit wandelen. Ook al niet omdat hij een beenblessure heeft over gehouden aan de kampinternering.

En qua uiterlijk is er totaal geen gelijkenis.

Een geletterde, beschaafde, keurige heer die de Vlaamse tongval wat kwijt is geraakt, plezierig in contact, belangstellend naar de opgroeiende jeugd op de Baronielaan, 'onderwijzend', die zijn eigen dochters nauwelijks ziet, de oudste zoon gaat wekken zodat hij zich niet verslaapt, gedisciplineerd werkt aan lijvige boekwerken en losse schrijfsels, die moet overleven als 'illegaal', die zich pas later weer in België kan vertonen, zijn comfortabele levensstijl moest inleveren en afhankelijk van giften en gunsten is.

De laatste vraag die ik me bezighoudt gaat over zijn vertrek. Hoe hij mijn grootouders(en anderen) heeft bedankt voor een verblijf van, uiteindelijk zeven jaren op de Baronielaan?

Geertrui van den Brink

Oosterhoutse jongens in dienst van het leger van Napoleon

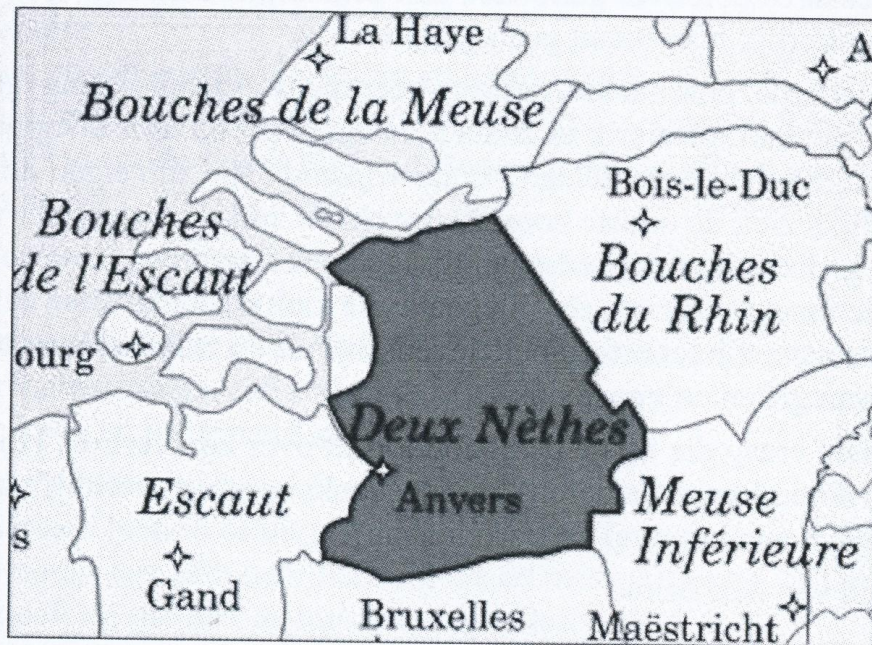
Lichting 1810

Inleiding

De dienstplichtigen voor het jaar 1810 werden begin 1812 opgeroepen¹.

Bij de invoering maakten de dienstplichtigen deel van de 'Nationale garde'. Deze organisatie had dezelfde opbouw in cohorten als de reeds in al bekende burgerwacht. De taak was het beschermen van het eigen departement 'des Deux Nethes'. Het bestuur van dit departement was gevestigd in Antwerpen.

In 1812 werden de cohorten in het departement van 'des Deux Nethes' samen gevoegd tot een eenheid, het 75^e Cohorte. Na het debacle van Napoleon in Rusland werd hieruit het 148^e regiment d' Infanterie de Ligne gevormd².



De selectie

Op 15 januari gaf de prefect van het Departement 'des Deux Nethes' te Antwerpen de onder-prefect van het arrondissement te Breda de opdracht de selectie voor te bereiden.

Het contingent (4 in tabel) van 192 man uit het arrondissement voor de lichte van 1810 is, zoals aangegeven in onderstaande tabel, over de zeven kantons verdeeld.

Het aantal dienstplichtigen per plaats werd beïnvloed door het aantal vrijwilligers die dienst namen in het leger en het aantal dat beschikbaar moest zijn voor resp. de kustwacht (1) en het zeewezen (2).

Breda en Bergen op Zoom behoeften minder te leveren door het aantal vrijwilligers (4). Dit is begrijpelijk want dit waren garnizoensplaatsen en hadden dus een militaire geschiedenis.

Het kanton Oosterhout behoeften minder dienstplichtigen te leveren dan Oudenbosch, Roosendaal en Zevenbergen terwijl deze kantons ongeveer evenveel inwoners hadden. De reden hiervoor is het groot aantal mannen voor de kustwacht (1).

CANTONS.	Population.	1 Gardes Côtes.	2 Inscrits Maritimes.	3 Enrolés Volontaires.	4 Contingent.
Berg-op-Zoom.	13245.	25.	4.	8.	26.
Breda	14371.	11.	5.	20.	16.
Ginneken . . .	13173.	11.	11.	2.	37.
Oosterhout . .	11036.	99.	9.	2.	24.
Oudenbosch . .	11302.	26.	1.	2.	29.
Roosendaal . .	11601.	38.	1.	11.	31.
Zevenbergen . .	11668.	47.	8.	1.	29.
TOTAUX . .	86396.	235.	21.	36.	192.

De tabel geeft de verdeling over de kantons van het arrondissement Breda voor de kustwacht(1), zeewezen(2), vrijwilligers (3) en de dienstplichtigen (4) voor het jaar 1810

De twee Oosterhouters uit de lichte van 1810 die vrijwillig dienst namen zijn:

- T. Hessels (67)
- W. Sodderland (84)

Van Hessels wordt in de lichte van 1809 al vermeld dat hij dient in het 5^e regiment, 2^e bataljon van de Hollandse brigade (zie heemkundebblad 'de Heerlijkheid Oosterhout' 2015 nummer 1). Dit is een verassing want deze Thomas Hessels is op 21-08-1789 overleden.

Op 29-09-1790 is in het gezin een ander kind met die naam geboren en deze is als vrijwilliger in dienst gegaan.

De verificatie en het opschonen van de lijsten met dienstplichtigen werd namens het arrondissement door leger officieren en de gendarmerie uitgevoerd.

De opkomstdagen waren voor ieder kanton als volgt:

- Voor het kanton van Oosterhout, Oosterhout op de 11^e februari om 10:00 uur in de voormiddag.
- Voor het kanton van Breda, te Breda op de 12^e van genoemde maand, om 07.00 uur in de voormiddag
- Voor het kanton van Ginneken, te Breda op de 12^e van genoemde maand, om 10.00 uur in de voormiddag
- Voor het kanton van Bergen op Zoom, te Bergen op Zoom op de 13^e van genoemde maand, om 09.00 uur in de voormiddag
- Voor het kanton van Roosendaal, te Roosendaal op de 14^e van genoemde maand, om 08.00 uur in de voormiddag
- Voor het kanton van Oudenbosch, te Oudenbosch op de 14^e van genoemde maand, een uur later
- Voor het kanton van Zevenbergen, te Oudenbosch op de 15^e van genoemde maand, om 08.00 uur in de voormiddag

Evenals bij de vorige lichten heb ik weer van ieder die in 1790 te Oosterhout of elders geboren zijn, maar de ouders hier woonachtig

zijn een blad aangemaakt. Hierop staat alle gegevens die voor de selectie belangrijk zijn.

Van alle 105 personen zijn de relevante gegevens in onderstaande tabel weer gegeven. Achteraan staan nog drie Oosterhouters vermeld die als remplaçant de plaats van iemand uit lichte 1810 hebben overgenomen; te weten:

- J.H. Ploeg (106), 25-02-1788, voor iemand uit Oudenbosch;
- W. van Gils (107), 16-06-1797, voor L. van Dis uit Zevenbergen
- H. van Tilborg (108), 05-05-1780, voor Chr. De Jong (69) uit Oosterhout.

9 Personen (88-90-91-92-96-98-100 en 105) die wel in Oosterhout geboren zijn maar waarvan verdere gegevens ontbreken staan om administratieve reden vermeld.

Van de 17 jonge mannen die op 23-08-1814 nog als nog niet terug staan vermeld heb ik er 5 kunnen verifiëren. Hiervan zijn er 4 overleden:

- J. van Dorst (2), Mechelen 14-01-1813³.
- J. van Tilburg (3), Brussel 11-05-1813⁴.
- M. Vermeulen (4), Gent 24-11-1812⁵.
- P. de Leeuw (5), Stettin (Pl) 07-06-1813⁶.
- G. Verkoijen (6), Lunéville (fr) 03-01-1814⁷.

Een moet na die datum terug gekomen zijn:

- Laurent van Ham(16), overleden te Terheijden 27-07-18128.

Ook van de 3 remplaçanten zijn er 2 omgekomen:

- G. van Gils (107), Mainz (D) 11-05-1813⁸.
- H. van Tilborg (108), Sedan (Fr) 22-01-1814⁹.

Achter de naam van veel soldaten uit het '124^e régiment de l'infanterie de ligne' staat, zondereen juiste datum, vermeld dat ze in 1813 gedeserteerd zijn. Dit geldt ook voor P. de Leeuw (5) van wie ook bekend is dat deze in juni in Stettin, Polen, overleden is.

Verder is in het regimentsverslag te lezen dat J.H. Ploeg 01-05-1813 bevorderd is als sergeant. Het 124^e regiment moet dus in de loop van de maand mei in disorde geraakt zijn.

Hierover en de andere regimenten in het volgende nummer meer.
Piet van Beek

- ¹ Regionaal Archief Tilburg,; toegang 2001, inventarisno 1272
- ² Rijksarchief in Noord-Brabant; Noord-Brabant in de Bataafs-Franse Tijd, 1794-1814, Hilversum uitgeverij Verloren, pag.164
- ³ Ministère de Defence; Memoires des Hommes, Parcours Individuels, Régistres matricules de la garde impériale et de l'infanterie de ligne, archives_SHDGR_GR_21_YC_0944X_0236
- ⁴ Ministère de Defence; Memoires des Hommes, Parcours Individuels, Régistres matricules de la garde impériale et de l'infanterie de ligne, archives_SHDGR_GR_21_YC_0944X_0209
- ⁵ Hugo Driesen; Overlijdensberichten van Oosterhoutenaren die gediend hebben in de legers van Napoleon, Ledenblad heemkundekring 'de Heerlijkheid Oosterhout, 2010 nummer 1, pag. 24
- ⁶ Hugo Driesen; Overlijdensberichten van Oosterhoutenaren die gediend hebben in de legers van Napoleon, Ledenblad heemkundekring 'de Heerlijkheid Oosterhout, 2010 nummer 1, pag. 18
- ⁷ Hugo Driesen; Overlijdensberichten van Oosterhoutenaren die gediend hebben in de legers van Napoleon, Ledenblad heemkundekring 'de Heerlijkheid Oosterhout, 2010 nummer 1, pag. 24
- ⁸ Ministère de Defence; Memoires des Hommes, Parcours Individuels, Régistres matricules de la garde impériale et de l'infanterie de ligne,archives_SHDGR_GR_21_YC_0128X_0026
- ⁹ Ministère de Defence; Memoires des Hommes, Parcours Individuels, Régistres matricules de la garde impériale et de l'infanterie de ligne,archives_SHDGR_GR_21_YC_0128X_0068

Volg- nr	Naam	Voornaam	Geboren te /Wonende te	Nr lo- ting	Result. loting	In dienst v.a/ Ingedeeld/ Opm.
2	Dorst van	Jean	O'hout O'hout	35	Lote- ling	04-05-1812 148° reg.inf. Niet terug 23-08-1814 †Mechelen 14-01-1813
3	Tilborg van	Jean	O'hout O'hout	37	Lote- ling	29-04-1812 148° reg. Niet terug 23-08-1814 †Brussel 11-05-1813
4	Vermeulen	Michel	O'hout Teteringen	40	Lote- ling	75° cohorte † Gent 24-11-1812
5	Leeuw de	Pierre	O'hout O'hout	5	Lote- ling	12-03-1812 124° reg.inf. Niet terug 23-08-1814 † Stettin(Pl) 07-06-1813
6	Verkoijen	Gerard	O'hout O'hout	46	Lote- ling	2° reg. Karabiniers. Niet terug 23-08-1814 †Lunéville(Fr) 03-01-1814
7	Weert de	Henri	O'hout O'hout	84	Depôt	
8	Wee van der	Gisbert	O'hout Arnhem	79	Lote- ling	Vlgs de voogd ingedeeld voor de marine
9	Brans	Theodore	O'hout O'hout	83		Als douanier, verblijf in St Annaland
10	Brouwers	Guillaume	O'hout Brasschaat	43	Lote- ling	29-04-1812 148° reg. inf. Niet terug 23-08-1814
11	Marcelis- sen	Jacques	Breda Teteringen	90	Lote- ling	
12	Klijs	Willebrod	O'hout O'hout	87	Vrijge- steld	
13	Ham van	Michel	O'hout O'hout	36	Lote- ling	29-04-1812 148° reg.inf. Niet terug 23-08-1814
14	Meel van	Godefroi	O'hout O'hout	25	Lote- ling	12-03-1812 124° reg.inf. Niet terug 23-08-1814
15	Dorst van	Corneille	O'hout O'hout	56	Lote- ling	Niet terug 23-08-1814
16	Ham van	Laurent	O'hout Den Hout	1	Lote- ling	Niet terug 23-08-1814 †O'hout 27-07-1828
17	Emmen	Pierre	O'hout Kl. O'hout	72	Lote- ling	19-03-1813 14° reg.inf Niet terug 23-08-1814
18	Rijthoven van	Guillaume	O'hout Diessen	60	Lote- ling	19-03-1813 14° reg.inf.

Volg- nr	Naam	Voornaam	Geboren te /Wonende te	Nr lo- ting	Result. loting	In dienst v.a/ Ingedeeld/ Opm.
19	Vugt van	Jean	O'hout O'hout			† 05-07-1790
20	Blewanus	Jean Henri	O'hout O'hout	75	Lote- ling	
21	Canters	Gautier	O'hout Breda	32	Vrijge- steld	
22	Leenders	Theodore	O'hout O'hout	76	Vrijge- steld	
23	Michielse	Antoine	O'hout O'hout			† 23-11-1801
24	Vessem van	Jean	O'hout ?			Overl.
25	Etten van	Adriën	O'hout O'hout			† 08-08-1790
26	Hansort	François	O'hout O'hout	26	Vrij- gesteld	
27	Bomars	Nicolas	O'hout Dorst			† 02-09-1794
28	Arendonk van	Gerard	O'hout O'hout	69	Depôt	
29	Soeters	Guillaume	O'hout O'hout			† 23-09-1791
30	Linden van der	Tosanus	O'hout O'hout	94	Depôt	Enige zoon van een we- duwe
31	Dongen van	Henri	O'hout O'hout	45	Vrij- gesteld	
32	Willems	Pierre	O'hout R'veer			Ouders wonen in Waal- wijk
33	Elshout van den	Theodore	O'hout O'hout			† 16-02-1797
34	Prenter de	François	O'hout Wagenberg			Verblijft momenteel als kruier in Dordrecht
35	Nieuwen- huisen	Pierre	O'hout O'hout	42	Depôt	
36	Rijthoven van	Theodore	O'hout O'hout	27	Vrijge- steld	
37	Daniëls	Corneille	O'hout O'hout	11	Lote- ling	
38	Vugt van	Henri	O'hout O'hout			† 24-02-1792

Volg- nr	Naam	Voornaam	Geboren te /Wonende te	Nr lo- ting	Result. loting	In dienst v.a/ Ingedeeld/ Opm.
39	van Waalwijk	Gerard	Breda O'hout			
40	Goverde	Hubert	O'hout O'hout			Zijn vader overlegt een at- test van overlijden afgege- ven door de vredesrechter
41	Rombouts	Pierre	O'hout O'hout	71	Vrij- gesteld	
42	Verhoeven	Marcelle	O'hout O'hout	41	Lote- ling	29-04-1812 148 ^e reg.inf. Niet terug 23-08-1814
43	Helvert van	Bernard	O'hout O'hout	17	Inge- ling	12-03-1812 124 ^e rég, inf. Niet terug 23-08-1814
44	Nobelen	Jean Bap- tist	O'hout O'hout	82	Lote- ling	
45	Jacobs	Jean	O'hout O'hout	62	Depôt	Heeft een broer in dienst, lichting 1808
46	Stallen	Pierre	O'hout O'hout	38	Lote- ling	29-04-1812 148 ^e reg.inf.
47	Janssens	Adriën	O'hout O'hout	24	Depôt	Heeft een vader >71 jaar
48	Kleijs	Jean	O'hout O'hout	80	Lote- ling	
49	Veeken van der	Rudolph	O'hout O'hout	93	Lote- ling	
50	Gils van	Corneille	O'hout O'hout	12	Inge- ling	Student theologie op semi- narie
51	Jong de	Corneille	O'hout O'hout			† 01-01-1791
52	Opstal van	Pierre	Gilze G'neken	52	Lote- ling	19-03-1813 14 ^e reg.inf † Gilze/Rijen 20-05-1876
53	Meijer de	Petrus	O'hout O'hout	50	Vrij- gesteld	
54	Tilborg van	Arnold	O'hout O'hout	20	Lote- ling	
55	Musters	Marin	O'hout Dorst	53	Inge- ling	Niet terug 23-08-1814
56	Loon van	Guillaume	O'hout O'hout	70	Depôt	
57	Dekker den	Pierre	O'hout O'hout	44	Lote- ling	

Volg- nr	Naam	Voornaam	Geboren te /Wonende te	Nr lo- ting	Result. loting	In dienst v.a./ Ingedeeld/ Opm.
58	Akker- mans	Jean	O'hout O'hout	16	Lote- ling	Niet terug 23-08-1814
59	Jong de	Adriën	O'hout Dongen	39	Lote- ling	29-04-1812 148 ^e reg.inf. Niet terug 23-08-1814
60	Simons	Antoine	Brielle Turnhout	18	Vrij- gesteld	
61	Bax	Henri	O'hout O'hout	3	Lote- ling	
62	Olislagers	Guillaume	O'hout O'hout	8	Depôt	
63	Liefmans	Gerard	O'hout O'hout	22	Depôt	
64	Sinjoor	Chretiën	Brielle Brielle	55	Lote- ling	Ingeschr. voor zeemacht
65	Gils van	Pierre	O'hout O'hout	49	Lote- ling	
66	Kanters	Guillaume	O'hout O'hout	15	Lote- ling	
67	Hessels	Thomas	O'hout Den Hout			Is vrijwillig in dienst
68	Bakx	Adriën	O'hout O'hout	4	Depôt	
69	Jong de	Chretiën	O'hout O'hout	68	Lote- ling	Heeft een remplaçant
70	Kemp	Gaspard	O'hout O'hout	29	Vrij- gesteld	
71	Reut van	Corneille	O'hout O'hout	73	Lote- ling	
72	Loone	Jean	O'hout O'hout	61	Depôt	Oudste van wezen, heeft een jongere broer en zus
73	Haver- mans	Thomas	O'hout Den Hout			† 28-10-1790
74	Speken- brink	Adriën	O'hout Zundert	96	Lote- ling	
75	Avoirt van der	Jean	O'hout O'hout			† 12-07-1790
76	van Gool	Godefroid	O'hout O'hout	14	Vrij- gesteld	Heeft jongere zussen
77	Knaapen	Adriën	O'hout O'hout	78	Depôt	

Volg- nr						
78	Rosmalen van	Quirin	Helvoirt Heusden	85	Vrij- gesteld	Gehuwd voor 01-02-1811
79	Roij de	Pierre	O'hout O'hout			† 19-02-1800
80	Kleijberg	Walterus	Dussen Heusden	67	Lote- ling	Ingeschr. voor zeemacht Niet terug 23-08-1814
81	Oomens	Corneille	O'hout O'hout	81	Vrij- gesteld	Ingeschr. voor zeemacht
82	Stillekens	Henri	O'hout O'hout	98	Lote- ling	12 -03-1812 124e rég.inf. Niet terug 23-08-1814
83	Dongen van	Adriën	O'hout †			Overleden
84	Sodder- land	Guillaume	O'hout ?			Zijn oom verklaart dat hij soldaat is in he regiment Hollandaise
85	Raams- donk van	Laurent	O'hout †			Zijn moeder overlegt een attest van overlijden afge- geven door de vredesrech- ter
86	Eekeren van	Jean	O'hout †			Zijn vader overlegt een at- test van overlijden afgege- ven door de vredesrechter
87	Heeren	Chretiën	O'hout A'dam			Vlgs schrijven uit Amster- dam woont hij daar+ ou- ders
88	Roelofs	Guillaume	O'hout ?			Om administratieve reden
89	Bal	Louis	O'hout Lier(B)			Om administratieve reden
90	Romme	Henri	O'hout ?			Om administratieve reden
91	Timmers	Hubert	O'hout ?			Om administratieve reden
92	Dongen van	Jean	O'hout ?			Om administratieve reden
93	Hoog de	Jean	O'hout O'hout			† 28-08-1790
94	Wijs de	Matthieu	O'hout Zierikzee			Vlgs schrijven uit Zierik- zee woont hij daar+ouders
95	Trier van	Martin	O'hout G'nikken			Vlgs schrijven uit Ginne- ken woont hij daar

Volg- nr	Naam	Voornaam	Geboren te /Wonende te	Nr lo- ting	Result. loting	In dienst v.a/ Ingedeeld/ Opm.
96	Meij	Guillaume	O'hout ?			Om administratieve reden
97	Smits	Pierre	O'hout ?			Vlgs schrijven uit Zwalu- we woont hij daar+ ouders
98	d'Auzon	Jacques	O'hout ?			Om administratieve reden
99	Biekens	Corneille	O'hout O'hout			† 20-04-1790
100	Sonne- mans	Matthieu	O'hout ?			Om administratieve reden
101	Bosson de	Theodore	O'hout W'drichem			Vlgs schrijven uit Woudri- chem verblijft hij daar
102	Mertens	Henri	O'hout Breda			Vlgs schrijven uit Breda woont hij daar+ ouders
103	Heuvel van den	Chretiën	O'hout Waspik			Vlgs schrijven uit Waspik woont hij daar
104	Goossens	Jean	O'hout Den Hout			† 06-09-1790
105	Strien	Jean	O'hout ?			Om administratieve reden
106	Ploeg	Jean Henri	O'hout ?			12-03-1812 124° reg.inf.
107	Gils van	Guillaume				05-04-1813 14° reg.inf † 11-05-1813
108	Tilborg van	Henri	O'hout			03-05-1813 14° reg.inf. † Sedan(Fr) 22-01-1814

Colofon

Heemkundekringen hebben als doel het bevorderen van de belangstelling voor en de kennis van eigen volk en streek, volksgebruiken en de natuur, evenals het stimuleren van het behoud van historische waarden.

De heemkundekring 'De Heerlijkheid Oosterhout' houdt zich bezig met de geschiedenis van Oosterhout en haar kerkdorpen in de breedste zin van het woord. De activiteiten bestaan onder andere uit het verzamelen en vastleggen van historisch materiaal in beeld en op schrift en het presenteren door middel van publicaties, lezingen, tentoonstellingen enz.

Mocht u in het bezit zijn van historisch materiaal over Oosterhout en zijn kerkdorpen, dan willen wij dat graag lenen om te kopiëren of in te scannen, zodat het toegankelijk wordt voor de grote groep van belangstellenden en bewaard wordt voor het nageslacht. Natuurlijk zeggen wij ook geen nee als u het aan ons wilt schenken.

Bestuur:

Voorzitter:	vacant
Secretaris:	vacant
Penningmeester:	Toon Schapendonk
Overige bestuursleden:	Simon Burggraaf Ad van Groesen Martin van Halderen Frans Timmermans

Ereleden:

Jan Broeders
Cor Huijben

Secretariaat:

e-mail

Bezoekadres:

op afspraak) Huis voor Erfgoed (achterom
Trefpunt Heemkunde
Zandheuvel 51
4901 HT Oosterhout
tel. 0162 856133

Website:

www.heemkundeoosterhout.nl

E-mail:

info@heemkundeoosterhout.nl

Lidmaatschap:

Leden betalen een contributie van € 25,00 per kalenderjaar.

Inwonende gezinsleden betalen een contributie van € 10,00 per kalenderjaar. Per adres wordt slechts één exemplaar van het ledenblad bezorgd/verstuurd.

Het banknummer van Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout is: NL 71 RA-BO 0126 3462 24

Aan- en afmeldingen van het lidmaatschap schriftelijk bij het secretariaat.

Het lidmaatschap eindigt na schriftelijke opzegging op 31 december daarop volgend.

Abonnees:

Het is voor personen en instellingen mogelijk een abonnement op het ledenblad te nemen (zonder lidmaatschap). De kosten hiervan bedragen €20,00 per jaar (vier edities). Voor buitenlandse abonnees wordt dit bedrag verhoogd met de verzendkosten.

Redactie ledenblad:

E-mail:

Piet van Beek

medblad.hko@gmail.com

Adverteerders:

Zij, die zich bereid hebben verklaard gedurende tenminste een kalenderjaar (vier edities) een advertentie te plaatsen in het ledenblad.

Voor mogelijkheden en kosten kunt u contact opnemen met de redactie of met het secretariaat.